

УДК 330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.30-10>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL BASIS OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Фісуненко Н.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Дьяченко Д.С.

магістрант,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Fisunenka Nadya

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Dyachenko Dmitro

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Статтю присвячено дослідженню проблем у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства. Проаналізовано сутність понять «небезпека» та «загроза», визначено їхні основні властивості. Виділено основні види небезпеки за величиною можливих наслідків. Досліджено особливості еволюції загроз. Розглянувши поняття «ризик», «небезпека» та «загроза», побудовано схему еволюції загроз. Сформовано класифікацію економічних загроз та ризиків за основними ознаками (за сферою поширення та об'єктами впливу).

Установлено основні причини виникнення економічних загроз, фізичних та інтелектуальних загроз. Для ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства передусім треба акцентувати увагу на наявності різноманітних загроз, ризиків та небезпеки та вчасно намагатися мінімізувати їхній вплив.

Ключові слова: загроза, небезпека, ризик, економічна безпека, підприємство.

Статья посвящена исследованию проблем в сфере обеспечения экономической безопасности предприятия. Проанализирована сущность понятий «опасность» и «угроза», определены их основные свойства. Выделены основные виды опасности по величине возможных последствий. Исследованы особенности эволюции угроз. Рассмотрев понятия «риск», «опасность» и «угроза», построена схема эволюции угроз. Сформирована классификация экономических угроз и рисков по основным признакам (по сфере распространения и объектам воздействия).

Установлены основные причины возникновения экономических угроз, физических и интеллектуальных угроз. Для эффективного обеспечения экономической безопасности предприятия прежде всего надо акцентировать внимание на наличии угроз, рисков и опасности и своевременно пытаться минимизировать их влияние.

Ключевые слова: угроза, опасность, риск, экономическая безопасность, предприятие.

The article is devoted to the study of problems in the field of economic security of the enterprise. The essences of the concepts «danger» and «threat» are analyzed, their main properties are determined. The main types of danger are identified, according to the magnitude of the possible consequences. The main types of hazards include «warning», which has the following characteristics. They are: set of circumstances that have developed in the enterprise, to which it is necessary to react.

The peculiarities of the evolution of threats have been studied. The actual scheme of evolution of threats has been built, considering the concepts of «risk», «danger» and «threat». The classification of economic threats and risks according to the main features (by area of distribution and objects of influence) as components of economic security of the enterprise are formed.

The main causes of economic threats have been identified. They are: insufficient adaptation of individual business entities to dynamic and constantly changing market conditions; general insolvency of business entities; growing crime; low level of labor discipline and responsibility of employees of enterprises, insufficient legal regulation of some activities; as well as low professional level of a significant part of the management and employees of the enterprise.

It is determined that the causes of physical threats are: inefficient personnel policy of business entities, low professional training, insufficient level of security of enterprises, banks, low control over the work process of employees.

The causes of intellectual threats are studied. They are first of all inefficient personnel policy of the enterprise, secondly, violation of non-disclosure agreements and the principle of publicity of results, then, intensification of competition in the markets along with low level of information security or its absence.

It is proposed that in order to effectively ensure the economic security of the enterprise, first of all, it is necessary to focus on the presence of various threats, risks and dangers and try to minimize their impact in time.

Key words: threat, danger, risk, economic security, enterprise.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціального та економічного розвитку під час економічних соціальних екологічних та технологічних змін кожний суб'єкт господарювання має пильнувати за своєю економічною безпекою. Нинішній період у житті людства характеризується наростанням кризових явищ, високим темпом глобалізації та посиленням невизначеності, у тому числі й економічної. Саме тому питання забезпечення економічної безпеки є надзвичайно актуальним, і як кожне явище, економічна безпека підприємства має свої проблеми.

Усі вітчизняні суб'єкти господарювання вимагають обґрунтованої та виваженої методики оцінки й управління економічною безпекою підприємства. Це зумовлено високим рівнем конкуренції, необхідністю постійної адаптації організаційно-економічного механізму управління підприємством до сучасних умов господарювання та досить великою кількістю в Україні збиткових і збанкрутілих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання оцінки та забезпечення надійного рівня економічної безпеки займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: Е.А. Олійник, І.О. Бланк, В.В. Боков, О.О. Бородіна, С.Б. Довбня, А.В. Козаченко, Л.О. Лігненко, В.В. Міщенко, В.Я. Нусінов, Н.В. Пасічник, О.В. Митяй, В.М. Фурман, О.Г. Чирва, О.Г. Шпикуляк, А.С. Шолойко та ін. Незважаючи на значний доробок учених-економістів, ціла низка питань, пов'язаних з оцінкою рівня економічної безпеки, залишається невирішеною.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для будь-якого підприємства незалежно від його сфери діяльності чи його розміру або форми власності завжди існують загрози розвитку, які надходять ззовні або мають внутрішній характер. Система економічної безпеки підприємства має на меті захистити підприємство від обох цих видів загроз, зберегти та як найефективніше використати її потенціал.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей існуючих проблем у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час розгляду проблем у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства перш за все треба конкретизувати ці проблеми. У даному

контексті проблеми розглядаються як наявність загроз, ризиків та небезпек, з якими конкретний суб'єкт господарювання має справу під час забезпечення економічної безпеки.

У науково-практичній літературі й у повсякденному житті такі терміни, як «небезпека», «ризик» та «загроза», лунають дуже часто. Для ретельного аналізу проблем процесу реалізації економічної безпеки підприємства необхідно дати чітку характеристику кожного з них.

Відповідно до цього, розглянемо сутність основних визначень, які можна зустріти під час розгляду цього питання. Зокрема, треба відзначити, що у широкому розумінні терміни «небезпека» та «загроза» доволі часто ототожнюються, але в більш конкретизованому та вузькому розумінні їх необхідно відокремлювати.

Головною тезою тут буде така: стосовно наявності конкретної події сукупність загроз формує небезпеку.

Небезпека – об'єктивно існуюча можливість негативно впливати на суб'єкт, унаслідок чого останньому може бути спричинено збиток, втрати або результатом чого може стати розвиток негативної динаміки тощо [2].

За величиною можливих наслідків можна виділити такі види небезпеки:

– Попередження (дестабілізуючі чинники) – сукупність обставин, які склалися на підприємстві, на котрі необхідно прореагувати. Цей вид наслідку має наступну характеристику: не обов'язково має негативний характер; за відсутності реакції з боку керівництва попередження переростає в ризик.

– Ризик – імовірність наступу негативного результату. Він може мати різний характер: імовірність відхилення від плану, недоотримання прибутку, матеріальні чи фінансові витрати тощо. Ризик, на нашу думку, є категорією більш складною за змістом, аніж попередження. Сама по собі підприємницька діяльність за своєю природою та змістом є ризикованою. Економічна безпека підприємства спрямована на ліквідацію або зменшення ризику на підприємстві. Але знову ж таки абсолютно неможливо ліквідувати ризик. Більш доречно спиратися не на сам ризик, а на його рівень. Це той чинник, який дає змогу порівнювати результати діяльності. Ще однією умовою для існування ризику є наявність альтернатив. Ризик виникає там, де як мінімум, два сценарії розвитку подій.

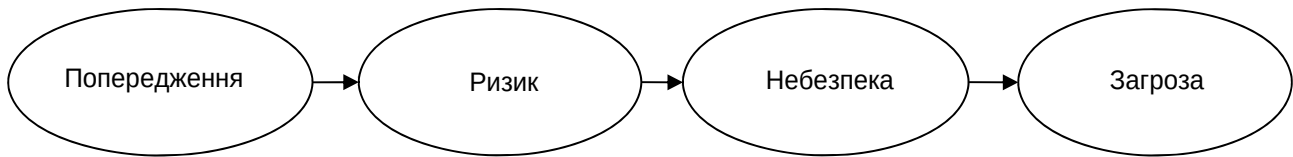

Рис. 1. Еволюція загроз

Джерело: систематизовано авторами на основі [2–5]

У ситуації, коли можливий лише один результат, ризик не може існувати, бо не існує альтернативи [4].

– Загроза. Багато вчених працювали над цим питанням, тому існує велика кількість визначень поняття загрози. Є. Барикаєв розглядає загрозу як сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів, яка, своєю чергою, може створювати різноманітні ризики [5]. М. Бендіков має іншу точку зору. Він визначає «загрозу» як сукупність умов, процесів, факторів, що перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них і суб'єктів господарювання [3].

На нашу думку, влучним визначенням категорії «загроза» є реальна можливість впливу дії навмисного чи ненавмисного характеру, що зроблена певними особами (фізичними або юридичними), яка порушує стійкість функціону-

вання підприємства, наносить матеріальну та нематеріальну шкоду.

Проаналізувавши вищезазначені терміни та узагальнюючи думки науковців, можна сконструювати схему еволюції загроз.

Існує багато варіантів класифікації економічних загроз та ризиків. У даному дослідженні ми спробували узагальнити найбільш показові та значущі варіанти класифікації [5].

На нашу думку, окремо необхідно виділити класифікацію за сферою поширення та об'єктами впливу [2]. Згідно із цим критерієм, загрози поділяються на економічні, фізичні та інтелектуальні. Така характеристика є ширшою та поєднує у собі одразу декілька варіантів класифікації, що наведені в табл. 1.

Економічні загрози реалізуються у формі корупції, шахрайства, недобросовісної конкуренції, використання суб'єктами господарювання неефективних технологій, рейдерства.

Таблиця 1

Класифікація економічних загроз та ризиків

№	Ознака	Класифікація
1	2	3
1	За місцезнаходженням джерела загрози	- Внутрішні – пов'язані з господарською діяльністю підприємства. Впливають на результат господарської діяльності, організацію праці, дотримання технологічного процесу тощо. - Зовнішні – виникають за межами підприємства. Пов'язані із зовнішнім середовищем функціонування підприємства. Зміна зовнішнього середовища може призвести до виникнення збитків різного характеру (економічних, соціальних, кадрових, технологічних)
2	За джерелом походження	- Об'єктивні – виникають без волі суб'єктів господарювання, незалежно від прийнятих дій керівництва (зміна кон'юнктури ринку). - Суб'єктивні – спричинені навмисним або ненавмисним діями людей або структур, у тому числі й державних
3	За можливістю прогнозування	- Прогнозовані – виникають за певних обставин, виявлені за наявності минулого досвіду, узагальнені економічною наукою. - Непередбачені – технологічне ноу-хау, форс-мажорна ситуація, стихійне лихо. Ці загрози є немінучими, але їх неможливо спрогнозувати
4	За рівнем очевидності	- Явні (очевидні) – зумовлені економічними та юридичними законами. - Неявні (латентні) – ті, котрі важко виявляються або є тимчасово невідомими для підприємства. Зазвичай їх прояв може бути зумовлений макроекономічними чинниками, а також способами ведення конкурентної боротьби
5	За моментом існування	- Актуальні – ті, що вже настали. Прикладом може бути наявна економічна криза. - Потенційні – ті загрози, котрі можливі в майбутньому. Приклад: можлива поява нових конкурентів або випуск нового продукту від наявного конкурента

1	2	3
6	За можливістю запобігання	- Форс-мажорні – характеризуються неможливістю уникнення, зазвичай мають великий вплив на такий суб'єкт господарювання, як держава (природні катаклізми, техногенні катастрофи, війни, епідемії). Ці чинники зумовлюють до рішучих дій усупереч намірам. - Передбачувані – можуть розглядатися під час стадії планування бізнесу, проєкту, продукції, технологій для мінімізації збитків під час появи можливого ризику
7	За віддаленістю у часі	- Безпосередня – з максимальною ймовірністю здійснення. - Близька (до року) – прогнозована й завчасно запланована можливість здійснення. - Далека (понад рік) – не передбачається керівництвом під час зведення поточного бюджету
8	За формою прояву	- Якісні – пов'язані з якісними змінами у розвитку підприємства (банкрутство, конфліктна ситуація на фірмі тощо). - Кількісні – пов'язані з погіршенням показників діяльності фірми у порівняно з їх нормативами, які встановлені керівництвом фірми
9	За об'єктом посягань	- Загрози для підприємства. - Загрози стейкхолдерам підприємства. Поділяють на загрози внутрішнім стейкхолдерам (менеджмент вищої ланки) та зовнішнім стейкхолдерам (акціонери, інвестори, дебітори та кредитори). Дана класифікація є досить популярна в літературі американських учених та дослідників. Також слід зазначити, що дана класифікація стосується виключно економічних загроз
10	За природою виникнення	- Економічні – характеризуються ринковими змінами. - Політичні – зміна влади, санкціонування, квоти, ембарго. - Правові – ліцензування, правове регулювання діяльності. - Техногенні – аварії та катастрофи. - Екологічні – кліматичні зміни, «виснаження» природних ресурсів. - Конкурентні – недобросовісна конкуренція, шпигунство, «чорний PR» тощо. - Контрагентські – невиконання контрактних та інших зобов'язань, шахрайство
11	За значимістю та істотністю нанесеного збитку	- Несуттєві – не впливають на загальний стан компанії. - Істотні – існування таких загроз часто веде до втрати значної частини ресурсів (матеріальних та фінансових). - Значні – вирішальні загрози, які часом стають причиною банкрутств підприємств. Прикладом може бути втрата конкурентної переваги підприємства. - Катастрофічні – наслідки неминуче ведуть до припинення господарської діяльності
12	За віддаленістю у просторі	- На території підприємства. - На території, що прилягає до підприємства. - На території регіону. - На території країни. - На закордонній території
13	За способами здійснення	- Промислове шпигунство та розкрадання. - Технологічний доступ. - Психологічний вплив на персонал. - Вербування і підкуп персоналу
14	За суб'єктами загроз	- Кримінальні структури. - Недобросовісні конкуренти. - Контрагенти. - Власні працівники
	За рівнем ймовірності	- Неймовірні – загроза може виникнути за вкрай низької ймовірності збігу обставин. - Малоймовірні – є різновидом форс-мажорних обставин, не плануються завчасно. - Імовірні – прогнозовані, рівень планування залежить від значимості майбутнього збитку.
15		- Досить імовірні – прогноуються, плануються та закладаються в бюджет підприємства. - Неминучі – легко прогнозовані, ризики пов'язані з характером діяльності підприємства, майже завжди згадуються під час бюджетування

Джерело: систематизовано на основі [1–6]

Виникнення та діяльність таких загроз ведуть до нанесення збитків підприємствам, недоотримання економічної вигоди або взагалі повної втрати ліквідності.

Основними причинами виникнення економічних загроз можуть бути: недостатня адаптація окремих суб'єктів підприємництва до динамічних та постійно змінюваних умов ринку; загальна неплатоспроможність суб'єктів господарювання; зростаюча злочинність; низький рівень трудової дисципліни та відповідальності працівників підприємств; недостатнє правове регулювання деяких видів діяльності; низький професійний рівень значної частини керівного складу і працівників підприємства.

Фізичні загрози – проявляються у формі крадіжок, пограбувань майна та коштів суб'єкта господарювання, неефективного використання наявної техніки та поломок наявного обладнання. Результатом подібних загроз є втрата підприємством своєї власності та матеріальних активів, що, своєю чергою, призводить до додаткових витрат на їх відновлення.

Причинами фізичних загроз є: неефективна кадрова політика суб'єктів підприємництва, низька професійна підготовка фахівців, недостатній рівень системи охорони установ підприємств, банків, низький контроль процесу роботи працівників.

Інтелектуальні загрози під час своєї реалізації набувають таких форм: розголошення та неправомірне використання інформації суб'єкта

господарювання, поява різного роду соціальних конфліктів навколо підприємства та його установ. До них також відносять психологічні та ідеологічні диверсії проти підприємства. Як результат наявності таких загроз можливі псування іміджу компанії, фінансові збитки, дестабілізація внутрішньої роботи тощо.

Причинами появи таких загроз може бути: неефективна кадрова політика підприємства, порушення договорів про нерозголошення та принципу гласності результатів діяльності, заострення конкуренції на ринках, низький рівень інформаційної захищеності або її відсутність. Варто зазначити, що особливо для великих корпорацій інтелектуальні загрози є надважливими, бо іноді втрата іміджу або «витік» важливої інформації надає більше колосальних збитків компанії.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що проблема забезпечення економічної безпеки підприємства, так само як і саме поняття економічної безпеки, є складними та багатовекторним поняттям, що свідчить про наявність великої кількості наукових підходів до визначення його сутності. Говорячи про забезпечення економічної безпеки підприємства, перш за все треба акцентувати увагу на наявності різноманітних загроз, ризиків та небезпеки. Повністю подолати ці чинники неможливо, і саме це головна причина, що має спонукати підприємців постійно рахуватися з ними і всіма своїми рішеннями намагатися мінімізувати їхній вплив.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств. *Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України* : збірник матеріалів наук.-практ. конф., м. Київ, 16–17 травня 2001 р. Київ : Євр. ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2001. С. 49–53.
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 386 с.
3. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць та ін. Харків : ІНЖЕК, 2006. 240 с.
4. Кривогуз Г.І. Соціальна та екологічна безпека діяльності : навчальний посібник. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. 556 с.
5. Фісуненко П.А. Забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, принципи, функції, методи, засоби. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 176–203.
6. Ястремський О.І. Основи мікроекономіки : підручник. Київ : Знання, 1998. 674 с.

REFERENCES:

1. Arefyeva O.V. (2001) *Naukovi osnovy formuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv* [Scientific bases of formation of economic security of the enterprises]. Proceedings of the *Nederzhavna sistema bezpeky pidpryyemstva yak sub'yeckt natsional'noyi bezpeky Ukrainy* (Kyiv, May 16-17, 2001). Kiev. Published by the European University of Finance, Information Systems, Management and Business. pp. 49–53.
2. Vasyl'tsiv T. H. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizm zmitsnennya* [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and mechanism of strengthening]. Lviv: Aral Publishing House. (in Ukrainian)
3. Heyets' V.M., Kyzym M.O., Klebanova T.S., Chernyak O.I. (2006) *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv. VD «ІНЗНЕК». (in Ukrainian)

4. Kryvohuz H.I. (2014) *Sotsial'na ta ekolohichna bezpeka diyal'nosti* [Social and environmental safety activities]. Odesa: ORIDU NADU. (in Ukrainian)
5. Fisunenکو P.A. (2019) Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: sutnist', pryntsypy, funktsiyi, metody, zasoby [Ensuring the economic security of the enterprise: the essence, principles, functions, methods, tools]. *Ekonomichnyy prostir*, no. 152, pp. 176–203.
6. Yastrems'kyy O.I. (1998) *Osnovy mikroekonomiky: pidruchn.* [Fundamentals of microeconomics]. Kyiv: Znan-nya. (in Ukrainian)